

УДК 338.3:338.27

I.O. Хоменко, канд. екон. наук, доцент

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ТРАНСПОРТНИХ КЛАСТЕРІВ У КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ

У статті визначено основні типи кластерів та передумови їх формування. Особлива увага приділяється створенню кластерів у європейських країнах.

В статье определены основные типы кластеров и предпосылки их формирования. Особенное внимание уделяется созданию кластеров в европейских странах.

In the article certainly basic types of clusters and pre-condition of their forming. The special attention is spared to creation of clusters in the European countries.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації посилюється конкуренція на ринках товарів та послуг, а тому потрібні нові форми галузевої взаємодії, що посилює позиції кожного окремого підприємства. Світова практика показує, що більш успішно розвиваються регіони, на території яких сформовані та функціонують кластери. Об'єднання підприємств у формі кластерів базуються на територіальній локалізації підприємств певної галузі, що характеризуються спільністю діяльності і взаємодоповнюють одне одного. Крім того, встановлена залежність між наявністю кластерів і рівнем життя населення: чим більше кластеризація, тим вище рівень життя населення. З переходом до кластеризації істотно підвищується роль регіональних і місцевих органів влади, що пов'язано із значним впливом традицій, історичних і культурних властивостей регіонального середовища. Це визначає можливості впливу регіональної влади й активізацію інтеграційних процесів в економіці на мезорівні, а тому створення кластерів є особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження економіки регіону зробили такі вчені: А. Айземан, О. Барбаков, А. Гранберг, В.Г. Ігнатов, В.І. Брутов, Л.Г. Олех, С.С. Шаталін, К. Арві, А. Маркузен, С. Барзілов, А. Чернишов, Є. Куклінські, А.А. Ремезков, Н. Некрасов, А. Мельник, Н. Чумаченко, М. Долішній. Теоретичні аспекти формування, функціонування та розвитку кластерів в умовах ринку визначені такими вченими, як: Войнаренко М.П., Паламарчук О.М., Порттер М.Е., Прогрізна В.Г., Соколенко С.І., Стеченко Д.М. та ін.

Видлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Після аналізу проведених досліджень видно, що потрібно визначити основні етапи та особливості формування кластерів, у тому числі в європейських країнах.

Мета статті. Метою цієї статті є систематизація передумов, основних етапів формування та напрямків розвитку кластерів.

Виклад основного матеріалу статті. Застосування кластерного підходу, що є на сьогодні одним із ключових напрямків сталого розвитку економік європейських країн, відноситься до початку 80-х років. Функціонування кластерів визначає основні інструменти механізму розвитку регіону, який забезпечує ефективне перетворення наявних ресурсів і повне використання потенціалу території з метою створення принципово нових видів високорентабельної продукції та послуг. В основі створення кластерів знаходитьться група підприємств, об'єднаних за територіальними і галузевими принципами, діяльність яких координується науково-дослідною установою та підтримується місцевою владою.

При реалізації кластерного підходу, кластер виступає як пріоритетний напрямок стратегії розвитку регіону, яка повинна сприяти формуванню кластерних структур як

основних форм ефективно самоорганізованих формувань для підвищення економічної стабільності та стійкості регіону в умовах конкуренції.

Залежно від території регіону, його економічного, виробничого та трудового потенціалу формуються кластери провідних містоутворюючих галузей. Для виявлення кластерів необхідно проаналізувати структуру галузі, її проблеми та перспективи розвитку, підприємства, рівень конкуренції. Кластери утворюють базову організаційно-економічну одиницю територіального (регіонального) характеру: мають спільний ринок, можуть створювати нові види продукції та послуг, виготовляють продукцію з високою часткою доданої вартості, сприяють зростанню ділової активності, підвищують темпи зростання і рівень заробітної плати. Взагалі кластери завдяки особливостям взаємодії підприємств у їх межах сприяють проникненню нових ідей, інформації і стимулюванню впровадження інновацій.

Для формування ефективно функціонуючого транспортного кластера необхідні наступні передумови, а саме наявність у регіоні:

- потенційних учасників кластера, зокрема взаємозв'язаних підприємств певної галузі (транспортні підприємства);
- науково-дослідної установи, що сприятиме розробці нових транспортних послуг;
- висококваліфікованих кадрів та навчальних закладів для підвищення кваліфікації;
- центру кластера, на базі якого можуть бути розроблені і реалізовані в промисловому масштабі інноваційні ідеї і проекти (транспортно-логістичний центр);
- стійкого попиту на інноваційну продукцію кластера;
- стабільний розвиток регіону, спрямований на реалізацію інноваційних програм і проектів;
- розробка регіональної стратегії розвитку, що включає заходи щодо підтримки формування та роботи кластерів з боку місцевої влади.

Можна виділити такі основні форми транспортних кластерів:

- 1) локалізовані групи підприємств суміжних галузей, яких об'єднує інноваційність та співпраця з однією науково-дослідною установою;
- 2) вертикальні інтегровані на основі процесу перевезення зв'язки постачальник-перевізник-споживач;
- 3) галузі промисловості на високому рівні розвитку та співпраці.

З метою підтримки формування транспортних кластерів органи місцевої влади повинні забезпечити:

- формування умов для ефективної самоорганізації кластерів, включаючи виявлення учасників кластера, розробку стратегії розвитку, що забезпечує нарощування конкурентних переваг кожного підприємства члена-кластера;
- ефективну підтримку проектів, направлених на підвищення конкурентоспроможності учасників кластера з врахуванням пріоритетів їх розвитку;
- підтримку ефективної методичної, інформаційно-консультаційної й освітньої реалізації кластерної політики на регіональному і галузевому рівні.

Загалом є декілька моделей створення кластерів: на основі виділення центрів розвитку; за принципом інноваційної політики; залежно від територіальної локалізації та концентрації, на основі виробничих зв'язків, але з урахуванням особливостей регіону. Регіональний кластер кожного конкретного регіону може використовувати декілька різних моделей, комбінуючи їх характеристики та особливості. Переваги при формуванні кластерів для регіону полягають у тому, що кластер дозволяє сфокусувати увагу на проблемах і перевагах конкретного регіону. Координаційний центр кластера, в які можуть входити і представники місцевої влади, має певну інформацію про показники діяльності підприємств, стан цього сектору економіки, ринок трудових ресурсів, що дозволяє науково обґрунтувати стратегію та потенційні можливості їх розвитку. Як критерії оцінки

можливостей формування кластерів можуть використовуватися наступні: темп зростання виробництва продукції та послуг, середньомісячної заробітної плати, продуктивності праці, в яких зайняті підприємства кластера, порівняно з темпом зростання економіки регіону та галузі в цілому.

На сучасному етапі країни ЄС такі, як Нідерланди, Данія, Австрія, Італія, Угорщина, Швейцарія, Німеччина (табл. 1) широко використовують кластери для розвитку територій. На основі світового досвіду кластери стають новою формою економічного розвитку регіонів. Прийнята «Концепція створення кластерів на Україні», згідно з якою виділено чотири типи кластерів: виробничий, інноваційно-технологічний, туристичний і транспортно-логістичний.

В Україні створені та функціонують такі кластери:

- м. Хмельницький – одяг; будівельні матеріали; зелений туризм;
- м. Івано-Франківськ – туризм; декоративний текстиль;
- м. Черкаси – транспортні перевезення;
- м. Житомир – добування та переробка каменю;
- м. Одеса – виробництво вина;
- м. Харків – машинобудування;
- м. Рівне – деревообробка.

Вони здатні краще адаптуватися до зміни зовнішніх умов і виживати в будь-яких ситуаціях. Кластер дозволяє вижити малому бізнесу і співпрацювати з великими підприємствами своєї галузі. Вони здатні поєднувати спеціалізацію та інтеграцію, конкуренцію і кооперацію, забезпечуючи сталий соціально-економічний розвиток регіону.

Основними характеристиками кластера, що відрізняє його від інших територіально-виробничих систем, є:

- взаємозв'язки та взаємозалежності елементів кластера;
- ефективність взаємодії підприємств у межах формування кластерної структури;
- синергетичний ефект – це інтегральна характеристика, що представляє результат взаємодії інноваційних потенціалів складових, визначає кількісну оцінку їх взаємовпливу;
- основні підприємства кластера, поєднані виробничими зв'язками та співпрацею, що здійснюють основний внесок у результат діяльності кластера;
- ядро кластера (координаційний центр), що регулює діяльність кластера;
- резерви зростання виражуються через напрямки діяльності чи окремі підприємства, потенціал яких не розкритий повністю, але здатний за умови реалізації сприяти стратегічному розвитку всієї інноваційної структури.

Кластери можуть утворюватися у формі міжгалузевих та внутрішньогалузевих об'єднань. Для побудови виробничого кластера необхідно визначити частку основних великих підприємств галузі, а потім визначити вертикальні і горизонтальні їх взаємозв'язки.

Основною метою реалізації кластерної політики є забезпечення високих темпів економічного зростання і диверсифікації економіки за рахунок підвищення конкурентоспроможності підприємств, постачальників устаткування, комплектуючих, спеціалізованих виробничих і сервісних послуг, науково-дослідних і освітніх організацій, створюючих територіально-виробничі кластери. Реалізація кластерної політики сприяє зростанню конкурентоспроможності бізнесу за рахунок реалізації потенціалу ефективної взаємодії учасників кластера, пов'язаного з їх географічно близьким розташуванням, включаючи розширення доступу до інновацій, технологій, ноу-хау, спеціалізованих послуг і високо-кваліфікованих кадрів, а також зниженням трансакційних витрат, що забезпечує формування передумов для реалізації спільних коопераційних проектів і продуктивної конкуренції.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика функціонування кластерів у європейських країнах

Розміщення	Керівний орган	Бюджет	Виконавець	Сутність діяльності
Великобританія				
<i>a) кластери регіональних агентств розвитку з 1999 р.</i>				
Територія держави	Міністерство торгівлі та промисловості	77 млн євро	Регіональні агентства розвитку (12 агентств по 10 кластерів у кожному)	Створення регіонального фонду стимулювання інновацій, 15 бізнес-інкубаторів, експертні групи кластерів залежно від спеціалізації
<i>б) мікро- і нанотехнологічна мережа (2003-2008)</i>				
Територія держави	Міністерство торгівлі та промисловості	135 млн євро (початковий – 60 млн євро та 75 млн протягом 6 років)	Регіональні агентства розвитку та створені ними науково-дослідні установи	Сприяння спільним дослідницьким проектам та забезпечення обладнанням
Німеччина				
<i>a) BIOREGIO (1996-2001)</i>				
Три спеціальні регіони (у т. ч. Мюнхен і Гейделберг) і ще 14 регіонів	Федеральне міністерство освіти і досліджень	60 млн євро на 5 років	ВАТ (федеральної, регіональної та іншої власності)	Сприяння спільним дослідницьким проектам регіонів. Підтримка у створенні венчурних компаній, що спеціалізуються на біотехнологіях
<i>б) INNOREGIO (1996-2001)</i>				
23 регіони (Дрезден, Потстдам та ін.)	Федеральне міністерство освіти і досліджень	230,5 млн євро на 6 років	ВАТ (федеральної, регіональної та іншої власності)	Сприяння спільним дослідницьким проектам регіонів. Підтримка приватних наукових досліджень (гранти та кредити). Підтримка біотехнологій місцевою владою
Фінляндія				
<i>центри компетенції (1994-2006)</i>				
22 регіони	Міністерство внутрішніх справ	Держава виділила у 2006 р. 8,6 млн євро, ще 50 % профінансували регіони	Керуюча технополісом (технопарком) компанія	Базове фінансування для заохочення приватних інвестицій. Впровадження конкретних проектів (програмне забезпечення, біо- та інформаційні технології)

Формування і розвиток кластерів є ефективним інструментом залучення прямих іноземних інвестицій та активізації зовнішньоекономічної діяльності регіону. Розвиток кластерів дозволяє також забезпечити переваги підприємств у виробничих ланцюжках створення вартості, сприяючи підвищенню міри переробки сировини, що добувається, імпортозаміщенню і зростанню локалізації окремих виробництв, а також – підвищенню рівня нецінової конкурентоспроможності товарів і послуг.

Крім того, при формуванні та функціонуванні транспортних кластерів виникає синергетичний ефект. Злагоджена взаємодія складових транспортного кластера забезпечить зростання обсягів виробництва і власних ресурсів регіону для інвестування у перспективні напрямки бізнесу. Все це, у свою чергу, сприятиме збільщенню доходів жителів, зростанню зайнятості й інших факторів, забезпечуючи підвищення якості життя населення регіону.

Взагалі, виникнення і розвиток транспортних кластерів є закономірним процесом. Передумовою щодо їх утворення є спільна наукова або виробнича база. У підприємств, розташованих в одному регіоні, багато загальних інтересів і можливостей для підвищення продуктивності праці, безліч загальних обмежень сталого розвитку. Створюючи умови для формування кластера, державні органи управління створюють сприятливий клімат для підприємств цього регіону. Розвиток існуючих та нових кластерів є джерелом довгострокового економічного зростання та частиною регіональної стратегії розвитку. Регіональна влада, використовуючи в управлінні кластерний підхід, може сприяти новим позитивним змінам ринкової структури, що підвищуватиме соціально-економічну ефективність розвитку регіону, поєднуючи потенціал кластера і позитивні зовнішні макроекономічні чинники та соціально-політичні фактори. Кластерний підхід сприяє більш ефективній взаємодії з бізнесом, враховуючи його стратегічні орієнтири та пріоритети розвитку, дає можливість цілеспрямованого, реального і мотивованого довгострокового планування ресурсів регіону та розвитку територій. Позитивний ефект роботи кластерів посилює і розвиває економічну ситуацію в регіоні, сприяє економічному зростанню регіону, тому кластери мають пріоритетне значення для органів влади, особливо, у зв'язку з посиленням соціальної складової.

Висновки і пропозиції. Таким чином, результатами реалізації кластерної політики є зростання продуктивності та інноваційної активності транспортних підприємств, що входять до транспортного кластера, а також підвищення інтенсивності розвитку малого і середнього підприємництва, активізація залучення прямих інвестицій, забезпечення прискореного соціально-економічного розвитку регіонів базування кластерів.

Список використаних джерел

1. Тактичні пріоритети та стратегічні орієнтири економіки України / Я. А. Жаліло та ін. – К.: НІСД, 2008. – 88 с.
2. Tsukamoto Y. Present State and Issues of the Industrial Cluster Policy of Japan [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nistep.go.jp/seminar/017/017_e.pdf; <http://www.proinno-europe.eu/index.cfm?fuseaction=wiw.measures&page=detail&ID=7687>; http://www.innovating-regions.Org/schemes/scheme.cfm?publication_id=3563&display=byTopic; <http://www.unternehmen-region.de/en/159.php>; <http://www.proinno-europe.eu/index.cfm?fuseaction=wiw.measures&page=detail&ID=7687>.
3. Cluster policy in Europe. A brief summary of cluster policies in 31 European countries [Електронний ресурс]. – 2008. – Р. 7, 22, 17. – Режим доступу: http://www.clusterobservatory.eu/upload/Synthesis_report_cluster_mapping.pdf.
4. Sîlvell I. Lindqvist G., Ketels C. The Cluster Initiative Greenbook 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cluster-research.org/greenbook.htm.
5. Ketels C., Lindqvist G., Sîlvell I. Cluster Initiatives in Developing and Transition Economies [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cluster-research.org.
6. Sîlvell I. Clusters. Balancing Evolutionary and Constructive Forces [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.clusterresearch.org/redbook.htm.